

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

СТАНОВЛЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПЕРСОНАЛІСТИЧНОЇ ДУМКИ ЯК ФІЛОСОФСЬКА РЕАКЦІЯ НА ЦИВІЛІЗАЦІЙНУ КРИЗУ

Горбань Р. А.

кандидат філософських наук, доцент, в. о. професора,
Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва
Львівської національної академії мистецтв (Україна)

graukr@gmail.com

Анотація

Ричард Горбан. Формиране на френската персонистична мисъл като философска реакция на цивилизационната криза. В тази статия авторът потвърждава, че персонализъмът, формиран през 1930-те във Франция с усилията на Маритен, Муниер и Бердяев, не е възникнал не само като една от формите на модернизма, която е била проява на кризата, но и като философска реакция на кризисните явления при прехода от XIX към XX век. Тази криза беше свързана с пълната секуларизация на всички сфери на живота и се съпровождаше не само с антиклерикални, но и с антихристиянски настроения. Въодушевени от идеята за католическото възраждане и осъзнавайки цивилизационния мащаб на този упадък на социалните и културни институции, дехуманизацията и деперсонализацията, забелязващи се в обществото, философите-персоналисти започнаха търсене на практическо преодоляване на кризата. На фона на упадъка на философската мисъл, на антиперсоналистическите по своята същност фашистка и комунистическа концепции, инспирирани от философията на Ницше и Маркс, френските персоналисти противопоставиха идеята за персоналистическата цивилизация, структурата и духа на която в тяхната насока се прогнозираха от реализацията от всеки индивид на неговата личностна същност. Важна черта на френския персонализъм се забелязва и в неговата педагогическа насоченост, обусловена от разработката на персоналистическата концепция за човека, на която предстоеше да стане програма за особен възпитателен процес. Друга негова особеност стана стремежа на религиозните философи да обединят всички хора – вярващи и невярващи – около общите персоналистични ценности. Идеите на френските персоналисти намериха своето развитие и в социалната политика на католическата Църква и станаха философска основа на антропологическата преориентация на християнското богословие, която беше декларирана на Втория Ватикански Събор в качеството на свръхважна задача на курса за католическо обновление (*aggiornamento*).

Ключови думи: персонализъм; цивилизационна криза; френски персонализъм; католическо възраждане; секуларизация; деперсонализация; дехуманизация; декаданс

Анотація

Ричард Горбань. Становлення французької персоналістичної думки як філософська реакція на цивілізаційну кризу. У статті доводиться, що персоналізм, який сформувався у 1930-х рр. на теренах Французької Республіки зусиллями Марітена, Муньє і Бердяєва, постав не лише у якості однієї з форм модернізму, але і як певна філософська реакція на кризові явища, що виникли на межі XIX – XX ст. Ця криза була пов'язана з тотальною секуляризацією усіх сфер життя і супроводжувалася не лише антиклерикальними, але й антихристиянськими настроями. Натхненні ідеєю католицького відродження й вражені

усвідомленням цивілізаційного масштабу тогочасного занепаду соціально-культурних інституцій, дегуманізацією й деперсоналізацією, що поширювалися на той час у суспільстві, філософи-персоналісти шукали практичних шляхів подолання кризи. Антиперсоналістичним за своєю сутністю фашистській і комуністичній концепціям, що були інспіровані філософією Ніцше і Маркса, французькі персоналісти протиставили ідею персоналістичної цивілізації, структури і дух якої спрямовані на те, щоби кожний індивід міг реалізувати себе у якості особистості. З'ясовано, що важливою рисою французького персоналізму є його педагогічна скерованість, обумовлена розробкою персоналістичної концепції людини, яка б стала програмною для виховного процесу в межах усієї цивілізації. Іншою його ознакою, що мала практичні наслідки в сучасному світі, стало намагання релігійних філософів об'єднати всіх людей – віруючих і невіруючих, - навколо спільних персоналістичних цінностей. Ідеї французьких персоналістів отримали розвиток у соціальній політиці католицької Церкви і стали філософським підґрунтям антропологічної переорієнтації християнського богослов'я, яка була задекларована на Другому Ватиканському Соборі як надважливе завдання курсу католицького оновлення (aggiornamento).

Ключові слова: персоналізм; цивілізаційна криза; французький персоналізм; католицьке відродження; секуляризація; деперсоналізація; дегуманізація; декаданс

Abstract

Richard Gorban. Formation of French Personalist Thought as Philosophical Response to Civilizational Crisis. In this article, the author substantiates that Personalism, formed in the 1930s in France due to the endeavors of Maritain, Mounier and Berdiaiev, originated not like one of the forms of Modernism, which was a manifestation of the crisis, but as a philosophical response to the crisis phenomena at the turn of the 19th century. This crisis was bound with the utter secularization of all spheres of life in concomitance with anti-clerical and antichristian moods. The idea of Catholic revival kindled in the minds of the philosophers-personalists, who realized the civilizational scale of modern decline of social and cultural institutions, dehumanization and depersonalization in society and searched for a set of rules of thumb to surmount the crisis. Against the backdrop of the decay of philosophical thought, French personalists countered the idea of personalistic civilization, the structure and spirit of which are aimed at personal self-fulfillment, with the fascist and communist concepts, anti-personalistic by nature, that were inspired by the philosophy of Nietzsche and Marks and aspired not just to dominate the world but conduct civilization mission. It is evident that a signature plank of French Personalism is its pedagogical vector, determined by the development of personalistic concept of a human being, that would become part of the training program for the educational process within the framework of civilization. Its other feature, that had ramifications in the modern world, is the efforts exerted by philosophers of religion to unify peoples, both the faithful and atheists, around common personalistic values. The ideas of French personalists were implemented into social policy of the Catholic Church and became philosophical foundations of refocusing of Christian theology, declared at the second Vatican Council as an extremely important task of the course of the Catholic renewal (aggiornamento).

Key words: personalism; civilizational crisis; French Personalism; Catholic revival; secularization; depersonalization; dehumanization; decadence

Постановка проблеми. Сучасний український філософ В. О. Сабадуха, який у своїх працях послідовно розробляє історичні, теоретичні й практичні аспекти персоналізму й обґрунтовано доводить актуальність його ідей, доцільність застосування філософсько-релігійної основи для розбудови національної ідеї в Україні, стверджує, що антрополого-

глобальна криза сучасності є по суті кризою “посередньої людини, яка перемогла під час “Великої” французької революції й нав’язала європейській спільноті пріоритет матеріального” (Сабадуха, 2017, с. 229). На думку українського вченого, страта французького короля Людовика XVI 1793 року стала відправним моментом деградації філософського мислення в процесі знецінення принципу духовної ієрархії та заміни його на новий “абсолют” – “кожна людина – особистість”, яка призвела до декадансу європейської філософії у XIX ст. і обумовила її подальшу кризу, яка триває і сьогодні (Сабадуха, 2017, с. 139). Персоналістичні концепції у французькій філософії зароджуються як реакція на зазначений В. О. Сабадухою декаданс філософської думки, втрату її вітальності через деперсоналізацію. Французький персоналізм сформувався на початку 30-х рр. XX століття, в епоху модернізму і був представлений передусім такими видатними мислителями як Еманюель Мунье, Жак Марітен, Жан Лакруа, Моріс Недонсель, Поль-Луї Ландсберг, Жан-Марі Доменак, Моріс Мерло-Понті, Поль Рікер, Мікель Дюфрен та ін.

Аналіз останніх досліджень і формування мети статті. В Україні окремі аспекти французького персоналізму у тих чи інших його концепціях розглядають С. Л. Шевченко, Я. А. Соболевський, К. С. Рассудіна, Р. М. Поліщук В. К. Ларіонова, Л. В. Борисевич, І. В. Бурлака, І. М. Балабан. Для нашого дослідження важливим є аспект, пов’язаний з культурно-історичними умовами, в яких і з яких формувався персоналістичний світогляд мислителів, що виступили фундаторами осередку персоналістичної думки у Франції журналу “Esprit”, а також аспект, пов’язаний з реакцією цих філософів на кризові явища доби.

Виклад основного матеріалу. На становлення персоналізму у Франції вплинули й значною мірою визначили його проблематику буремні події початку XX ст.: Перша світова війна, низка революцій, що відбулися в Росії, Німеччині, Фінляндії, Угорщині, глобальна економічна криза 1930-х рр., зародження нацизму та його поширення Європою, формування тоталітарних, диктаторських режимів у Росії, Італії і Німеччині. Як зауважує Я. А. Соболевський, французький персоналізм виник головним чином як варіант соціального християнства в ліво-католицьких колах (Соболевський, 2012, с. 37). Усе це відбувалося на тлі розгортання процесів тотальної секуляризації всіх сфер колишньої Європи і великою мірою було обумовлене ними. У Франції секуляризація мала міцну ментальну й світоглядну основу, генетично пов’язану з раціоналістичною традицією у філософії і класицистичною традицією в літературі та мистецтві.

Процеси секуляризації вельми підсилював бум окультизму, що поширився Європою і найбільше виявив себе у Франції та значною мірою в Росії, бо саме в цих країнах утворилися найвідоміші езотеричні й окультні осередки – теософські товариства Блаватської і Папуса. Видатний релігієзнавець М. Еліаде в праці “Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання” говорить, що вже у XVIII ст., у добу Просвітництва та в періоди доромантизму і романтизму першої половини XIX ст. деякі німецькі й французькі автори використовували у своїх писаннях окультні й теософічні знання, висловлюючи надію на особистісне й колективне містичне відновлення первісної гідності й можливостей людини. Дещо інша орієнтація проявилась у французьких авторів другої половини XIX ст., яких привабили окультні ідеї та практики Еліфаса Леві, Папуса і Станіслава де Гуайта, котрі пропонували повернутися до первісного стану людини, неспотвореної гріхопадінням, через “духовне вдосконалення”, тобто посередництвом ворожбитства або алхімічних дій (Еліаде, 2001, с. 512 – 514). Вірусом окультизму були вражені всі представники французького літературного модернізму від Бодлера до Бретона. М. Еліаде стверджує: “...ці митці використовували окультні знання як могутню зброю в їхньому бунті проти буржуазних інституцій та ідеології. Вони відкидають офіційну тогочасну релігію, етику, соціальні звичаї та естетику. Настрої декого з них не просто антиклерикальні, як у більшості французької інтелігенції, а й антихристиянські; вони, по суті,

відкидають юдо-християнські цінності так само, як і ідеали греко-римської доби та Відродження” (Еліаде, 2001, с. 514). У 1920-х рр. з нищівною критикою модерного західного окультизму виступив французький філософ Рене Генон (1886 – 1951) у низці праць “Теософізм – історія псевдорелігій” (1921), “Облудність спиритизму” (1923), “Схід і захід” (1924) “Криза сучасного світу” (1927), але як засновник інтегрального традиціоналізму він заперечує привілейований статус людської особи, стверджуючи, що людина є лише минулим і випадковим виявом істинного буття (Еліаде, 2001, с. 526). Негативні тенденції спиритуалізму виявилися вельми небезпечними симптомами як для особистісної, так і для суспільної свідомості, оскільки зв’язок з езотеричними доктринами, окультними практиками, їх естетизація, ще не наділяє існування людини новим сенсом, а лише виконує парарелігійні функції, поглиблюючи онтологічний розрив, що породив кризу як релігійної, так і соціокультурної свідомості на межі XIX – XX ст.

У своїх працях, присвячених персоналізму, В. О. Сабадуха вказує на два важливі для нашого дослідження аспекти, пов’язані з наслідками французької революції. По-перше, він висуває думку про те, що під час “Великої” французької революції перемогла “посередня людина”, яка й нав’язала європейській спільноті пріоритет матеріального, відтоді матеріалізм веде старанно приховану світоглядну, психологічну, політичну й інформаційну боротьбу за знищення духовного начала людського буття (Сабадуха, 2017, с. 229). По-друге, вчений стверджує, що від моменту страти французького короля Людовіка XVI розпочався занепад європейської філософії, оскільки “відбулася кривава зміна принципів буття, здійснена під “проводом” філософів”, заперечення принципу духовної ієрархії заради свободи, рівності й братерства, що й призвело до ще більшої нерівності, “знищення первоначал буття” (Сабадуха, 2017, с. 139; 140). На думку В. О. Сабадухи, декаданс філософії пов’язаний з втратою провідної ідеї світового духу, і на це першим звернув увагу Ф. Ніцше, а згодом А. Швейцер, Е. Гуссерль, М. Бердяєв та ін. Український філософ наполягає на тому, що філософія за своєю сутністю виступає формою духовного об’єднання людини зі світом, але в епоху модерну, коли людина поставила себе на місце Бога, шукаючи панування над природою, філософи допомогли обґрунтувати необхідність такого домінування людини, розглядаючи його як певне зростання свободи. Починаючи з епохи модернізму, філософи припинили думати про буття й підпорядкували філософію науці й політичній діяльності, тому, на переконання В. О. Сабадухи, філософи несуть безпосередню відповідальність за розбалансування взаємозв’язків між людиною і світом (Сабадуха, 2014, с. 184). І оскільки сучасна антрополого-глобальна криза є перш за все кризою людини, точніше – кризою “її певного типу – посередньої людини” (Сабадуха, 2017, с. 229), то “забезпечити єдність людини і Світу здатна лише особа” (Сабадуха, 2014, с. 184).

Як бачимо, йдеться не просто про декаданс як культурно-історичне явище, що виявило себе у філософії чи в літературі, а про занепад, втрату вітальності філософської, мистецької, релігійної та наукової свідомості. Розглядаючи декаданс як феномен проявлений у генезі будь-якої цивілізації, російський дослідник О. І. Місуну засвідчує, що ця епоха виступає останнім моментом у розвитку культури, який означає, що у системі вже неможливо зупинити процеси виродження, відтак лишається довести їх до логічного завершення (Мисуну, 2000, с. 130).

Піковим явищем декадансу стала тотально деструктивна філософія Фрідріха Ніцше, яка згенерувала крайні форми індивідуалізму та, як доводить сучасний шотландський філософ Е. Макінтайр у праці “Після чесноти. Дослідження теорії моралі” (1981), знищила підґрунтя моральної традиції. За словами Е. Макінтайра, Ніцше і всім його екзистенціалістським та емотивістським наступникам, які заперечували об’єктивне значення етичних понять, вдалося вибудувати позірно успішну критику всієї попередньої моральності (Макінтайр, 2002, с. 176).

На зламі XIX – XX ст. виникає розкол між двома провідними тенденціями культури: модерною і реалістичною, у середині століття стане очевидним, що розкол цей репрезентує

не чергову зміну культурно-історичних епох, а є глибокою духовною кризою культури, кризою цивілізаційного характеру, що набуває глобального масштабу. На межі ХХ – ХХІ ст. сучасні вчені визначають цю кризу як глобальну й антропологічну, в процесі якої відбувається формування постіндустріальної свідомості та перехід до технотронної цивілізації.

Перше число журналу “Esprit” (Дух), який став осередком філософської персоналістичної думки у Франції, об’єднавши інтелектуалів персоналістичного спрямування, побачило світ у жовтні 1932 року. Французькі філософи-персоналісти з’являються на культурно-історичній арені в момент, коли: 1) декаданс філософського мислення не лише досягає свого апогею, але й встановлюється невтішний діагноз культурі; 2) антиклерикальні й антихристиянські настрої остаточно виявляються і в модернізмі, і в реалізмі; 3) конфлікт ірраціоналістичних і раціоналістичних інтенцій колективної свідомості концептуалізується в європейській культурі у вигляді двох потужних течій – модернізму і реалізму; 4) протистояння модернізму і реалізму починає виявляти ознаки не просто культурної, але й цивілізаційної кризи; 5) відчутним у Франції починає бути вплив Великої депресії; 6) в європейських інтелектуальних колах набувають популярності ідеї Маркса, Фройда і Ніцше; 7) Бердяєв переїздить до Кламару і між ним та французькими мислителями відбувається прямий обмін думками у безпосередньому, живому спілкуванні; 8) Муньє, Лакруа і Марітен спілкуються один з одним, і це обумовлює взаємовплив їхніх ідей; 9) засновники журналу “Esprit” Муньє і Марітен після особистого знайомства починають підтримувати дружні стосунки з Бердяєвим та зустрічаються з ним на різних інтерконфесійних зібраннях.

У цей час один із фундаторів журналу й активний співробітник перших років його існування філософ-неотоміст Жак Марітен (1882 – 1973), розбираючи в праці “Релігія і культура” (1930) конфлікт культурного й релігійного начал у сучасному суспільстві, говорить про занепад духовного устрою, втіленого в устрої соціальному. Цей занепад “суспільної і культурної маси людей, узятої радше в її (незавершеній) єдності, в колективних структурах з їх “об’єктивним духом”, ніж у вигляді окремих індивідів” філософ визначає як занепад християнської цивілізації і апелює до відомої тези Бердяєва про “негідність християн” і “гідність християнства” (Марітен, 1999, с. 97). Марітен дуже добре зрозумів й точно визначив характер сучасної йому кризи як цивілізаційної, але помилився щодо визначення її світоглядної сутності, адже, як показав перебіг історії та аргументовано довів американський філософ, соціолог і футуролог Е. Тоффлер, зазначена криза була кризою індустріальної цивілізації, а не цивілізації християнської. Християнство вже в умовах новонародженої цивілізації не втрачало ані своєї домінуючої позиції у світі, ані своїх adeptів, а навпаки, за прогнозами Всесвітньої енциклопедії Д. Б. Барретта і Т. Джонсона, у 2025 році чисельність християн зросло приблизно на 30%, з 2 мільярдів до 2,6 (Тоффлер, 2008, с. 533).

Засновник журналу “Esprit” філософ-персоналіст Еммануель Муньє (1905 – 1950), і пропонує протистояти кризі в персоналістичний спосіб: “Наша місія полягає у тому, щоби у розпал кризи допомогти людині зберегти себе і, разом з тим, змінити себе” (Муньє, 1994, с. 54). Як і Марітен, він розглядає сучасну кризу в цивілізаційному вимірі. У праці “Маніфест персоналізму” (1936) Муньє стверджує, що в цивілізації, яка розвивалася з часів Відродження, за рахунок небезпечного корумпування духовних цінностей поступово утворилися буржуазний гуманізм, буржуазна мораль і головне – буржуазне християнство, тому завдання персоналізму, філософ вбачає, у відвоюванні цих цінностей і спрямуванні їх на боротьбу з “буржуазно-індивідуалістичною” (Муньє, 1999, с. 274), за його визначенням, цивілізацією, яка, на його думку, й сприяла розкладу християнства. Муньє вважає, що у витоків цієї цивілізації перебував бунт індивіда проти інертного й незграбного соціального механізму та зашкарублого духу, проте вона втратила свій персоналістичний аспект і перетворилася на обмежену концепцію індивіда – індивідуалізм, який, у першу чергу, став занепадом індивіда,

а по-друге, “ізолював людей тією мірою, якою їх знецінив” (Муньє, 1999, с. 275). Поступово заміна індустріального прибутку спекулятивними баришами, цінностей творчості – цінностями комфорту призвела й до девальвації індивідуалістичного ідеалу, витворивши буржуазний дух, що став антиподом усялякої духовності. Французький філософ й вияв спільну мету у фашистській, націонал-соціалістичній і комуністичній концепціях як антиперсоналістичну за своєю сутністю, як – підкорення особистостей з їхніми унікальними долями централізованій земній владі, яка приписує собі “духовне всевладдя” (Муньє, 1999, с. 281). Згадані концепції, на думку мислителя, й почали зазіхати на цивілізаційну місію, ще більше поглиблюючи кризу, тому Муньє й протиставив їм персоналістичну концепцію. Персоналістична цивілізація, на його думку, – це цивілізація, структури і дух якої спрямовані на те, щоби кожний індивід міг реалізувати себе у якості особистості, мав можливість жити як особистість – розвивати максимум ініціативи, відповідальності, духовного життя (Муньє, 1999, с. 300 – 301).

Зауважимо в дужках, що саме так описує “стиль організації творчих колективів” (Тоффлер, 2008, с. 47), тобто робочих груп чи команд у всіх сферах діяльності, та професійні якості робітників нової постіндустріальної цивілізації Е. Тоффлер, на думку якого, люди з такими питомими рисами стануть її рушійною силою. Американський футуролог, низка серйозних передбачень якого вже справдилися, засвідчує: “Роботодавцям Третьої Хвилі все більше потрібні чоловіки й жінки, які вміють узяти на себе відповідальність, які розуміють, як їхня праця узгоджується з працею інших, які можуть упоратися навіть із більшими завданнями, які пристосовуються до швидких змін обставин і чутливо настроєні до людей, що працюють поруч із ними” (Тоффлер, 2000, с. 340). Е. Тоффлер переконаний (позаяк йдеться вже не про прогнози, а про факти), що індустрія Третьої Хвилі не зможе функціонувати без працівників, “які дошукуються смислу, які ставлять під сумнів накази керівників, які прагнуть мати свободу дій або вимагають, щоб їхня праця була соціально відповідальною” (Тоффлер, 2008, с. 342).

Повертаючись до концепції Муньє, маємо зазначити, що філософ говорить про вирішальну історичну місію персоналізму, яка, на його думку, і полягає у тому, щоби в протистоянні з буржуазним світом, марксизмом і фашизмом виступити у якості вчення, пов’язаного з глибинною долею реальної людини, джерела натхнення і філософського обґрунтування цілісної концепції цивілізації. Французький мислитель пояснює головне практичне спрямування персоналістичного руху, яке кардинально відрізняє його від ідеології або пересічної філософської чи етичної доктрини, таким чином: “Персоналізм прагне наповнити животворною мудрістю підкорені людині механізми, щоб вплинути на них не ззовні, а керувати ними і спрямовувати їхній рух зсередини” (Маритен, 1999, с. 321).

Видатний представник герменевтики, французький філософ персоналістичного спрямування Поль Рікер (1913–2005) у праці “Еммануель Муньє: філософ-персоналіст”, опублікованій 1950 року в “Esprit”, також намагався визначити початкову мету персоналізму, й прийшов до висновку про те, що вона полягає в розвитку бачення нової цивілізації. На його думку, прикметник “персоналістська” кваліфікує передусім цивілізацію, цивілізаторське завдання, цей термін й було вжито 1932 року для того, щоби позначити перші дослідження журналу “Esprit” як дослідження політичної та духовної кризи, що ширилась Європою. Персоналізм перший, відчувши її цивілізаційний масштаб, відгукнувся на неї в експериментальний спосіб, намагаючись не просто осмислити, проаналізувати й описати її типову структуру, але й “натиснути на історію войовничою думкою певного виду” (Рікер, 2001, с. 143). Муньє проповідував “пробудження”, стверджує П. Рікер, перенісши цей вислів з життя релігійної спільноти в більш широку площину цивілізації. Відтак, П. Рікер говорить про виховну функцію персоналістичного руху, започаткованого групою “Esprit”, і визначає персоналізм як педагогіку суспільного життя, пов’язану з пробудженням особи, вбачаючи новаторство Муньє у тому, що він, піднявшись над філософсько-теоретичною проблематикою, запропонував

професійним філософам “філософську матрицю”, яка надавала іншу тональність і форму дослідженням, і визначала теоретичні та практичні методи, спроможні утворити одну чи кілька філософських систематизацій. За словами П. Рікера, у післявоєнний період Муньє спрямував свої дослідження в більш філософське річище, перетворивши персоналізм на одну з “філософій існування” (Рікер, 2001, с. 144).

Один з головних розробників магістральних напрямків діяльності “Esprit” та його філософської платформи, філософ-персоналіст Жан Лакруа (1900 – 1986), як і П. Рікер, підтримував цивілізаційне спрямування вчення Муньє, який будучи католицьким філософом не зробив свій журнал власне католицьким саме з цивілізаційних міркувань – звернення прибічників персоналістичної думки було спрямоване до всіх людей – і віруючих, і невіруючих для того щоби персоналістичне вчення мало можливість стати новим антикризовим світоглядом спільним і для релігійних людей, і атеїстів. Лакруа писав: “Персоналістична спрямованість не є необхідністю християнською; вона може бути і в атеїста, і у віруючого; вона має значення для кожної людини, яка хоче сприяти благу усього людства” (цит. за Вдовина, 2004, с. 589). У праці “Персоналізм: витоки, засади актуальність” (1981) Лакруа розглядає персоналізм як універсальний орієнтир у нестабільні часи кризової доби, наголошуючи на його історичній місії, як і Муньє, адже центром цього вчення є особа, особистість, яка й перетворює і розвиває індивіда, виводячи його за власні межі, бо якраз це й відбувалося історично в процесі людської історії. В інтерпретації французького філософа саме особистість є рушієм розвитку людства, позаяк “тільки вона, нескінченно перетворюючи себе, тим самим перетворює наше соціально-політичне й економічне життя, нашу етику та естетику” (Лакруа, 2004, с. 5). Оцінюючи глибину сучасної кризи вже не з позиції початку ХХ ст., а з позиції часу його завершення, Ж. Лакруа зауважує, що “кінець доби у певному розумінні є кінцем чи, радше, зміною індустріальної ери”, що й відкрило можливість для розвитку “нової, більш людяної, особистісної й спільнотної цивілізації”. Філософ вказує на зміщення акценту з політичного феномену на соціальний, який є “спільним життям людей” (Лакруа, 2004, с. 160). Стверджуючи, що в цьому контексті актуальними стають дослідження різних форм і модальностей осередків спільнотного існування, в яких присутність осіб була б “реальною”, Лакруа вказує і на те, що персоналізм відповідає найважливішим потребам сучасності.

Важливо зазначити, що у Муньє і Марітена розуміння кризового характеру сучасної їм доби формувалося під впливом філософії Бердяєва. На цей вплив вказують і самі французькі філософи, і Бердяєв, і дослідники їхніх філософій. Цій темі присвячує ґрунтовний аналіз французький православний богослов О. Клеман, який говорить про пряий вплив Бердяєва на Муньє, Лакруа, Марітена та інших, стверджуючи, що стосовно підходів до проблеми особистості “певними своїми рисами французький персоналізм завдячує саме йому” (Клеман, 2002, с. 291).

Можна по різному оцінювати цей вплив, однак саме Бердяєв з його неймовірно потужною філософською інтуїцією одним з перших відчув антропологічний і глобальний характер загальноєвропейської кризи і проаналізував глибинні причини її виникнення, зазірнувши у саму сутність кризових явищ і виявивши їх онтологічне коріння. Аналіз, здійснений М. Бердяєвим, й досі залишається неперевершеним. У працях, які побачили світ ще до виходу “Маніфесту персоналізму” Муньє (1936) і “Цілісного гуманізму” Марітена (1936) Бердяєв і говорить про онтологічне розтління образу людини та зростаючий процес дегуманізації, який уражає духовну основу людської істоти, підкорює особистість безособовій, нелюдській стихії, що відтак й призводить до втрати людиною своєї особистості.

Найбільш “небезпечними” М. Бердяєв вважав концепції Ніцше і Маркса, стверджуючи, що саме вони окреслюють “зрив і кінець гуманізму”, “борються між собою і розділяють світ” (Бердяєв, 2003, с. 171), що вони є полюсами самозаперечення гуманістичної ідеї, що

ними й завершується “діалектика гуманізму” (Бердяєв, 2003, с. 374), яка трансформується у антигуманізм, в якому “завжди домінує антиперсоналізм” (Бердяєв, 2003, с. 370); до “небезпечних концепцій” М. Бердяєв відносив й фройдівську метафізику смерті і “ніщо”, яка, на його думку, перетворилась на характерну ознаку процесу дегуманізації у філософії й літературі модернізму (Бердяєв, 2003, с. 175). Саме ця концепція, на думку М. Бердяєва, й з’явилась на ґрунті “знедушення й спустошення душі” психоаналізом, який “поводиться з душевним життям людини так, ніби самої душі не існує” (Бердяєв, 1993, с. 76), а Фройд – відкриває безодню гріховних потягів у людині, але душі людської – не бачить.

У праці “Персоналізм” (1949), написаній вже після смерті Бердяєва, Муньє так і не спромігся піднятися на той щабель філософського узагальнення, який опанувала бердяєвська думка, тому й повторює, значно змістивши й пом’якшивши акценти, оцінку київським філософом ролі Маркса, Ніцше і Фройда у кризі, яку й визначає як кризу духовну, називаючи її кризою типово європейської людини, що народилася разом із буржуазним суспільством, яке створило істоту, в котрій тваринне начало підкорене розуму, а пристрасті нейтралізовано прагненням до благополуччя. За словами Муньє, за останні сто років ця впевнена у своїй непохитності цивілізація отримала три загрозливі застереження: “Маркс за узгодженістю економічних інтересів відкрив покладену в її основі безжальну боротьбу соціальних сил; Фройд за психологічною стабільністю виявив киплячий казан інстинктів; нарешті, Ніцше оголосив про народження європейського нігілізму...” (Муньє, 1999, с. 524).

В одній із перших своїх праць “Персоналістична спільнота і революція” (1935), що була написана під безпосереднім впливом Великої депресії, яка у Франції у 1935 році пішла на спад, Муньє, прагнучи негайного й дієвого відгуку на події, пропонує програму практичних дій “персоналістичної перебудови”, яка й містила у собі: а) боротьбу проти індивідуалізму, тобто, проти режиму анонімності, роздробленості, егоїзму та війни; б) боротьбу проти дикунського персоналізму і його анархістських чи фашистських різновидів; в) пошук сутнісної єдності між особою і суспільством (Муньє, 1999, с. 63).

В одній з пізніх своїх праць “Що є персоналізм?” (1946) Муньє, приходять до персоналістичного розуміння бердяєвської “есхатології як виявлення катастрофічної свідомості” (Горбань, 2014, с. 243), стверджуючи, що: “Усе, що має відношення до людини, розвивається виключно через кризи” (Муньє, 1994, с. 53). Таке розуміння сутності кризи призводить й до зміни погляду на місію (її удосконалення) персоналізму: “Наша місія полягає в тому, щоб у розпал кризи допомогти людині зберегти себе і, разом з тим, змінити себе” (Муньє, 1994, с. 53). Французький філософ від ідеї винайдення форми існування спільноти, яка б була адекватною особистості, не суперечила, а сприяла б її розвитку, приходять до чіткого розуміння діалектичності процесу розвитку особистості.

Натомість Ж. Марітен у тій ситуації пропонує концепцію “цілісного гуманізму”, яку розробляє на підставі томізму у низці своїх праць, а головні її положення викладає в програмній праці із відповідною назвою “Цілісний гуманізм” (1936). Як стверджує біограф Івана Павла II Дж. Вейгел, ця праця мала великий вплив і на К. Войтилу, а її аргументи щодо захисту демократії як сучасної державної системи, що максимально відповідає інтересам людської особи, позначилися на виробленні погляду Церкви на сучасний світ у ході II Ватиканського Собору (Вейгел, 2001, с. 208).

Марітен під впливом Бердяєва переймається соціальними проблемами, утім, залишаючись послідовним томістом, концепцію “цілісного гуманізму” розробляє у межах розбудови неотомізму. У праці “Від Бергсона до Фоми Аквінського” (1944) французький філософ зазначає, що гуманізм Фоми Аквінського є “інтегральним гуманізмом”, тобто таким, який “не зрікається нічого людського”, а сама томістична думка є персоналістичною, позаяк “філософський реалізм св. Томи незмінно передбачає дійсність цілісної людської особистості

перед буттям” (Маритен, 2006, с. 83). Ідея цілісного гуманізму Марітена, яка передбачає “органічний розвиток Церкви і світу” (Маритен, 2006, с. 82), спрямована на глобальний переворот духовно-ціннісних орієнтацій сучасного суспільства та безпосередньо пов’язана з реалізацією власне мирської місії християнської діяльності по відношенню до світу та культури.

Висновки. Персоналізм не варто вважати лише однією з форм модернізму. Модернізм сам був виявленням кризи, а персоналістична думка як французьких філософів, так і Бердяєва була своєрідною філософською реакцією на цю кризу. Побачивши у соціокультурних виявах сучасного світу, у філософських, мистецьких, економічних, політичних практиках ознаки цивілізаційної кризи, філософи-персоналісти розпочали пошуки шляхів її подолання. Якщо Бердяєв говорить про досвід, який є нерозривно духовним і церковним, то французькі філософи-персоналісти католицького спрямування обстоюють практичний підхід і говорять про соціальну політику Церкви, її соціальний емпіричний досвід. Французькі релігійні філософи Маритен, Муньє Лакруа, Рікер та інші, філософську думку яких інспірувало католицьке відродження, роблять величезний внесок у цю справу, що й позначилося на розвитку католицизму до і після II Ватиканського Собору. Важливою рисою французького персоналізму є його виховна функція майже цивілізаційного масштабу, яку обстоює Муньє, намагаючись розробити в рамках персоналізму концепцію людини, яка б стала програмною для виховного процесу в рамках усієї цивілізації. Іншою важливою ознакою французького персоналізму, що мала практичні наслідки в сучасному світі, стало намагання релігійних філософів об’єднати всіх людей – віруючих і невіруючих, навколо спільних персоналістичних цінностей. Таким чином, персоналістичне вчення стало новим антикризовим світоглядом, спільним для усіх людей на нашій планеті.

Література та посилання

- Бердяєв, Н. А. (1993), “О назначении человека: Опыт парадоксальной этики”, О назначении человека, Республика, Москва, с. 19 – 252.
- Бердяєв, Н. А. (2003), “Экзистенциальная диалектика Божественного и человеческого”, Диалектика Божественного и человеческого, АСТ, Москва; Фолио Харьков, с. 341 – 498.
- Бердяєв, Н. А. (2003), “Судьба человека в современном мире: К пониманию нашей эпохи”, Дух и реальность, АСТ, Москва; Фолио Харьков, с. 157 – 226.
- Вдовина, И. С. (2004), “Философ-персоналист Жан Лакруа”, Избранное: Персонализм. Пер. с фр., Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), с. 587 – 596.
- Вейгел, Дж. (2001), Свидетель надежды Иоанн Павел II. Пер. с англ., АСТ, Москва, 672 с.
- Горбань, Р. А. (2014), Есхатологічна перспектива історії в інтерпретації Миколи Бердяєва: Монографія, Нова Зоря, Івано-Франківськ, 280 с.
- Еліаде, М. (2001), “Окультизм, ворожитство та культурні уподобання. Есеї з компаративних релігій”, Мефістофель і андрогін. Пер. з нім., фр., англ., Основи, Київ, с. 469 – 569.
- Клеман, О. (2002), “Бердяєв і французька думка”, Дух і Літера, № 9 – 10, с. 279 – 311.
- Лакруа, Ж. (2004), “Персонализм: Истоки, основания, актуальность”, Избранное: Персонализм. Пер. с фр., Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), с. 5 – 165.
- Макінтайр, Е. (2002), Після чесноти. Дослідження теорії моралі. Пер. з англ., Дух і літера, Київ, с. 436 с.
- Маритен, Ж. (1999), Религия и культура. Знание и мудрость. Пер. с фр., Научный мир, Москва, с. 33 – 129.
- Маритен, Ж. (2006), От Бергсона к Фоме Аквинскому. Очерки метафизики и этики. Пер. с фр., Институт философии, теологии и истории св. Фомы, Москва, с. 216 с.

- Мисуню, А. И. (2000), Культура декаданса, диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук (специальность 24.00.01, теория культуры), Санкт-Петербург, 139 с.
- Мунье, Э. (1994), Что такое персонализм? Пер. с фр., Издательство гуманитарной литературы, Москва, 128 с.
- Мунье, Э. (1999), "Манифест персонализма", Манифест персонализма. Пер. с фр., Республика, Москва, с. 267 – 410.
- Мунье, Э. (1999), "Персонализм", Манифест персонализма. Пер. с фр., Республика, Москва, с. 459 – 538.
- Мунье, Э. (1999), "Персоналистическая общность и революция", Манифест персонализма. Пер. с фр., Республика, Москва, с. 13 – 266.
- Рікер, П. (2001), Історія та істина. Пер. з фр., КМ Academia, Пульсарі, Київ, 396 с.
- Сабадуха, В. О. (2014), "Філософія єдності людини й світу, або Про необхідність об'єднання зусиль релігії, філософії, науки щодо збереження світу", Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ "Добрий Пастир": Збірник наукових праць. Вип. 5: Богослов'я, Івано-Франківський богословський ун-т, Івано-Франківськ, с. 177 – 186.
- Сабадуха, В. О. (2017), "Декаданс філософії: Причини і наслідки", "Глобалізований світ: Випробування людського буття": Міжнародна науково-теоретична конференція, м. Житомир, 6 – 7 жовтня 2017 року: Матеріали доповідей і виступів, Вид-во Євенок О. О., Житомир, с. 139 – 143.
- Сабадуха, В. О. (2017), "Світоглядні засади особистісного способу буття", Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "“Русалка Дністрова” – перша книга українською мовою в Галичині: загально-національний та європейський контекст (3 нагоди 180-річчя виходу у світ)" (м. Івано-Франківськ, 27 вересня 2017 р.), Івано-Франківськ, с. 229 – 238.
- Соболевський, Я. А. (2012), "Християнський персоналізм Е. Мунье", Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. Вип. 109, Київ, с. 37 – 40.
- Тоффлер, Е. (2000), Третя Хвиля. Пер. з англ. А. Євса, Всесвіт, Київ, 480 с.
- Тоффлер, Э. (2008), Революционное богатство: как оно будет создано и как оно изменит нашу жизнь. Пер. с англ., АСТ, Москва, 569 с.

References

- Berdiaev, N. A. (2003), "Man's Destiny in the Modern World: Understanding of our Epoch" ["Sudba Cheloveka v Sovremennom Mire: k Ponimaniuu Nashei Epokhi"], Dukh i Realnost, ACT, Moscow; Folio Kharkov, pp. 157 – 226. [in Russian]
- Berdiaev, N. A. (1993), "The Destiny of Man: Experience of Paradoxical Ethics" ["O Naznachenii Cheloveka: Opyt Paradoksalnoi Etiki"], O Naznachenii Cheloveka, Respublika, Moscow, pp. 19 – 252. [in Russian]
- Berdiaev, N. A. (2003), "Ecclesiastical Dialectic of the Divine and the Human" [Ekzistentsialnaia Dialektika Bozhestvennogo i Chelovecheskogo], Dialektika Bozhestvennogo i Chelovecheskogo, ACT, Moscow; Folio Kharkov, pp. 341 – 498. [in Russian]
- Eliade, M. (2001), "Occultism, Divination and Cultural Preferences. Comparative Religion Essay" [Okultyzm, Vorozhbystvo ta Kulturni Upodobannia. Esei z Komparatyvnykh Relihii], Mefistofel I Androhin. Per. Z nim., fr., anhl., Osnovy, Kyiv, pp. 469 – 569. [in Ukrainian]
- Garban, R. A. (2014), Ecclesiastical Prospects of History as Interpreted by Mykola

- Berdiaev: Monograph [Eskhatolohichna Perspektyva Istorii v Interpretatsii Mykoly Berdiaeva: Monohrafiia], Nova Zoria, Ivano-Frankivsk, 280 p. [in Ukrainian]
- Kleman, O. (2002), "Berdiaev and French Thought" ["Berdiaev i Frantsuzka Dumka"], *Dukh i Litera*, № 9 – 10, pp. 279 – 311. [in Ukrainian]
- Lacroix, J. (2004), "Personalism: Origin, Grounds, Relevance" [Personalism: Istoki, Osnovaniia, Aktualnost], *Izbrannoe: Personalism. Per. S fr., Rossiiskaia poloticheskaia entsyklopediia (ROSSPЭH)*, pp. 5 – 165. [in Russian]
- Makintair, E. (2002), *Beyond the Virtue. Moral Theory Research* [Pislia Chesoty. Doslidzhennia Teorii Morali.] Per. z anhl., *Dukh i Litera*, Kyiv, 436 p. [in Ukrainian]
- Maritain, J. (1999), "Religion and Culture. Knowledge and Wisdom" [Religiia i Kultura. Znanie i Mudrost.] Per. s fr., *Nauchnyi mir*, Moscow, pp. 33 – 129. [in Russian]
- Maritain, J. (2006), "From Bergson to Foma Akvinskii. Metaphysics and Ethics Sketch" [Ot Bergsona k Fome Akvinskomu. Ocherki metafiziki i etiki.] Per. s fr., *Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy*, Moscow, 216 p. [in Russian]
- Misuno, A. I. (2000), *Decadence Culture*, PhD thesis for degree in Philosophical Sciences [Kultura Dekadansa, dissertatsiia na soiskanie uchenoi stepeni kandidata filosofskih nauk (spetsialnost 24.00.01, teoriia kultury)], *Sankt-Petersburg*, 139 p. [in Russian]
- Mounier, E. (1994), "What is Personalism?" [Chto takoe Personalism?] Per. s fr., *Izdatelstvo gumanitarnoi literatury*, Moscow, 128 p. [in Russian]
- Mounier, E. (1999), "Personalism", *Manifest of Personalism* ["Personalism", *Manifest Personalisma*]. Per. s fr., *Respublika*, Moscow, pp. 459 – 538. [in Russian]
- Mounier, E. (1999), "Manifest of Personalism" ["Manifest Personalisma"], *Manifest Personalisma*. Per. s fr., *Respublika*, Moscow, pp. 267 – 410. [in Russian]
- Mounier, E. (1999), "Personalistic Community and Revolution" [Personalisticheskaia Obshnost i Revoliutsiia], *Manifest Personalisma*. Per. s fr., *Respublika*, Moscow, pp. 13–266. [in Russian]
- Ricoeur, P. (2001), "History and Truth" [Istoriia ta Istyna.] Per. z fr., *KM Academia, Pulsary*, Kyiv, 396 p. [in Ukrainian]
- Sabadukha, V. O. (2014), "Philosophy of Unity of Man and the World, or about Necessity to Combine Forces of Religion, Philosophy and Science to Preserve the World" ["Filosofiiia Yednosti Liudyny i Svit, abo Pro Neobkhidnist Obiednannia Zusyl Relihii, Filosofii, Nauky chshodo Zberezhennia Svit"], *Naukovyi Visnyk Ivano-Frankivskoho Bohoslovskoho Universytetu UHKTs (УГКЦ) "Dobryi Pastyr": Zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 5: Bohoslovnia, Ivano-Frankivskyy Bohoslovskyy Universytet, Ivano-Frankivsk*, pp. 177 – 186. [in Ukrainian]
- Sabadukha, V. O. (2017), "Fundamental Beliefs of Personal Mode of Being" ["Svitohliadni Zasady Osobystisnoho Sposobu Buttia"], *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsiit "Rusalka Dnistrova" – persha knyha ukrainskoiu movoiu v Halychyni: Zahalno-natsionalnyi ta yevropeiskyy kontekst (z nahody 180-richchia vykhodu u svit)*» (Ivano-Frankivsk, 27 September, 2017), *Ivano-Frankivsk*, p.p. 229 – 238. [in Ukrainian]
- Sabadukha, V. O. (2017), "Decadence of Philosophy: Causes and Consequences", "Globalized World: Adversities of Human Existence" ["Dekadans Filosofii: Prychyny i Naslidky", "Hlobalizovanyi Svit: Vyprovuvannia Liudskoho Buttia"]: *Mizhnarodna naukovo-teoretychna konferentsiia, Zhytomyr*, 6 – 7 October, 2017: *Materialy dopovidei i vystupiv, Vyd-vo Yevenok O. O., Zhytomyr*, pp. 139 – 143. [in Ukrainian]
- Sobolevskyy, Ya. A. (2012), "Christian Personalism by E. Mounier" [Khrystyianskyi Personalism E. Mounier], *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiiia. Politolohiia. Vyp. 109, Kyiv*, pp. 37 – 40. [in Ukrainian]
- Toffler, A. (2000), *The Third Wave* [Tretia Khvylia.] Per. z anhl. A. Yevsa, *Vsesvit*, Kyiv, 480 p. [in

Ukrainian]

- Toffler, A. (2008), *Revolutionary Wealth: How it will be Created and how it will Change our Lives* [Revoliutsionnoe Bogatstvo: kak ono Budet Sozdano i kak ono Izmenit nashu Zhyzn] Per. s angl., ACT, Moscow, 569 p. [in Russian]
- Vdovina, I. S. (2004), "Philosopher-personalist Jean Lacroix" ["Filosof-personalist Zhan Lakrua"], *Izbrannoe: Personalism. Per. S fr., Rossiiskaia poloticheskaia entsyklopediia (ROSSPЭH)*, pp. 587 – 596. [in Russian]
- Veigel, G. (2001), *Witness to Hope John Paul II* [Svidetel Nadezhdy Ioann Pavel II], Per. s angl., ACT, Moscow, 672 p. [in Russian]

© *Річард Анатолійович Горбань*